ZEYNEP KERMAN KİTABI

Hazırlayan: Handan İnci

DERGÂH YAYINLARI

Klodfarer Cad. Nu.: 3/20 34112 Sultanahmet / İstanbul
Tel: [212] 518 95 78 (3 hat) Faks: [212] 518 95 81
www.dergahyayinlari.com / bilgi@dergahyayinlari.com

Zeynep Kerman Kitabı'nın yayın hakları Dergâh Yayınları'na aittir.

Dergâh Yayınları: 435
Sertifika No: 14420
Armağan Kitabı: 9
ISBN: 978-975-995-192-4
1. Baskı: Ocak 2010

Dizi Editörü: Ezel Erverdi
Kapak Tasarımı: Sermin Yavuz Sahife Düzeni: Ayten Balaç

Basım Yeri: A Ajans Reklamcılık Filimcilik Matb. San. ve Tic. Ltd. Şti.
Beysan Sanayi Sitesi Birlik Cd. Yayıncılar Birliği Sitesi
No: 32 Kapı no: 4G Yakuplu – Büyükçekmece / İstanbul

Cilt: Güven Mücellit & Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti.
Devekaldırımı Cad. Gelincik Sok. Güven İşhanı No: 6
Mahmutbey – Bağcılar / İstanbul

Dağıtım ve Satış: Ana Basın Yayın
Molla Fenari Sok. No: 28 Yıldız Han Giriş Kat
Tel: [212] 526 99 41 (3 hat) Faks: [212] 519 04 21
Cağaloğlu / İstanbul

"Bir Saltanatın Güzelliği"nden Nuran'a
Yahya Kemal Beyatlı ve Ahmet Hamdi Tanpınar'da Sevilen Kadın Tipi Üzerine*

Murat Koç

Doç. Dr. Marmara Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, TDE Bölümü.

Yahya Kemal Beyatlı ve Ahmet Hamdi Tanpınar aralarındaki hoca-öğrenci ilişkisinin yanısıra tarih, sanat ve kültürle ilgili meselelere bakışları, hayatla aralarında kurmak istedikleri estetik mesafe, sanatçı titizliği gibi noktalardaki benzerlikleri sebebiyle ömür boyu süren bir dostluğu devam ettirmişlerdir. Bu süre içerisinde Yahya Kemal daha çok tesir eden ve yönlendiren durumundadır. Devri içerisinde ilgi uyandıran şiir anlayışı, dil karşısındaki tavrı, tarihe ve kültüre bakışta getirdiği yeni yorumlarla o, etrafındakileri her zaman etkilemiştir. Tanpınar onun kendi üzerindeki tesirlerini "Antalyalı Genç Kıza Mektup"ta dile getirir:

> "Şiirde ve fikirde ilk ve galiba yüzünü gördüğüm son hocam Yahya Kemal oldu. Haşim'i daha evvel okumuş ve sevmiştim. Bu iki şair bana kendilerinden evvelkileri unutturdular. Yahya Kemal'in tesirlerinden -Fakültede hocamdı- ayrıca eski şiirlerin lezzetini tattım. Gâlib'i, Nedim'i, Bâki'yi, Nâilî'yi ondan öğrendim ve sevdim. Yahya Kemal'in üzerimdeki asıl tesiri şiirlerindeki mükemmeliyet fikri ve dil güzelliğidir. Dilin kapısını bize o açtı. Bazıları bu tesiri başka türlü görüyorlar. Hakikatte estetiğimiz ayrıdır. ... Yalnız millet ve tarih hakkındaki fikirlerimde bu büyük adamın mutlak denecek tesiri vardır. *Beş Şehir* adlı kitabım onun açtığı düşünce yolundadır, hatta ona ithaf edilmişti. İki defasında da bu kitap bulunduğum yerde basılmadı ve ben bu ithafı yapamadım."[1]

Yahya Kemal'in bazı şiirlerinde hitap ettiği kadın tipiyle[2], *Huzur*[3] romanının kadın kahra-

* Prof. Dr. Zeynep Kerman Hocam'ın Hassasiyeti ve Örnek Bir Davranışı: 1993 yılında her iki akciğerimde Bronşektazi (Bronş genişlemesi) adı verilen bir rahatsızlık tespit edildi. Doktorlar bu hastalığın iyileşme imkânının bulunmadığını, sadece çok iyi bir bakım ve düzenli bir hayat sayesinde ameliyat tehlikesini ortadan kaldırabileceğimi söylediler. Temiz hava, dikkatli beslenme ve aşırı yorgunluktan kaçınma gibi hususları tavsiye ettiler. 1994 yılında Doktora derslerine başladım. Kendisinden ders aldığım Zeynep Kerman Hocam her hafta sağlığımı sormak nezaketinde bulunduğu gibi, bir yıl boyunca Doktora dersimizde benim hastalığım konusundaki hassasiyeti sebebiyle asla sigara içmedi. Sigarasını beş dakika ara vererek ya koridorda, ya da bölümdeki diğer odaların birinde içip geldi. Bunun yanısıra sigara kokusundan rahatsızlık duymamam için, her dersimizden önce odayı havalandırdığını fark ediyordum. Kendisinden bilgi ve kültür açısından da çok istifade ettiğim Prof. Dr. Zeynep Kerman Hocam'a bu vesileyle bir kez daha teşekkür ediyor, sergilemiş olduğu hassasiyetin ve bir öğrencisinin hastalığı karşısındaki davranışının bütün akademisyenlere örnek olmasını temenni ediyorum.

1 *Tanpınar'ın Mektupları*, Hzl: Z. Kerman, Dergâh Yay., İstanbul 1992 (2. b.), s. 247.

2 Yahya Kemal'in şiirlerindeki kadın tipleri hakkında geniş bilgi için bkz.: Sema Uğurcan, "Yahya Kemal'in Şiirlerinde Kadın", *Doğumunun 100. Yılında Yahya Kemal Beyatlı*, M. Ü. Fen-Edb. Fakültesi Yayınları, İstanbul 1984, s. 132-154.

3 Tercüman Yay., İstanbul tsz. (Alıntılar bu baskıdandır.)

manı Nuran arasında benzerlikler olduğu göze çarpar. Bu araştırmada Yahya Kemal'in "Bir Tepeden (1938), Mihriyar (1956), Erenköyü'nde Bahar (1939) ve Geçmiş Yaz (1935)"[4] adlı şiirlerinde hitap ettiği sevilen kadınla, Nuran arasındaki paralellikler üzerinde durulacaktır. Buradaki paralellikleri bir tesirden ziyade, aynı kültürel havayı teneffüs eden, hayat ve sanata bakışlarında ortak noktalar bulunan Yahya Kemal ve Tanpınar'ın ancak Nuran gibi kültürel zenginliğe sahip, bazı temel değerleri hakkıyla taşıyan, tarih, geniş mânâda kültür meseleleri ve hayat konusunda bir fikri ve tavrı olan, biyografisinde İstanbul'un önemli yer tuttuğu bir kadını sevebileceklerini ve onunla yaşanacak aşkı sanat eseri vasıtasıyla idealleştireceklerini de unutmamak gerekir.

Bu şiirler arasında "Bir Tepeden" şiirine ilk sırada yer vermek gerekir. "Bir Tepeden"[5] şiirinde şair ilk olarak hitap ettiği kadınla coğrafya arasında benzerlik kurar.[6] Kadın sevilen bir varlık olmanın yanısıra vatana has özellikleri de bünyesinde barındırmaktadır. Fizikî yapısına coğrafyaya has özellikler sinmiş, müspet mânâda şekil verici bir faktör olmuştur:

> Rü'ya gibi bir akşamı seyretmeğe geldin
> Çok benzediğin memleketin her tepesinde

Huzur romanında Mümtaz, Nuran'ın bedenî halleriyle İstanbul ve Boğaz arasında benzerlikler kurar. Mümtaz'ın bütün "erudition"una zemin teşkil eden İstanbul, âdeta Nuran'ın şahsında bir insan olarak canlanır ve sevilen bir kadın hâline gelir. Nuran'ın "yüzünün mahmur İstanbul sabahlarını hatırlatan örtülüşleri" (s. 128) vardır. Bu yüz, "Boğaz sabahları gibi perde perde değişir." (s. 149) Mümtaz bazen Nuran'ın yüzünü "yeryüzündeki eşi hâline gelen Boğaz'ın gecesinde ayrı ayrı"(s. 163) yaşar. Bu aşkta Boğaz'ın çok önemli

[4] Bu şiirlerin ilk yazılış ve yayınlanış tarihleri için bkz.: Mustafa Argunşah, "Yahya Kemal'in Şiirlerinin Bibliyografyası", *Doğumunun 100. Yılında Yahya Kemal Beyatlı*, M. Ü. Fen-Edb. Fakültesi Yayınları, İstanbul 1984, s. 228-234.

[5] *Kendi Gök Kubbemiz*, İstanbul Fetih Cem. Yay., İstanbul 1987 (8. b.), s. 20. (Alıntılar bu baskıdandır.)

[6] Tanpınar bir makalesinde bu şiiri değerlendirirken ırk, coğrafya ve İstanbul'un aynası olan canlı güzellik üzerinde durur: "Yahya Kemal'in şiirleri içinde şiir ve güzellik nizamını verenlerin çoğu İstanbul etrafında döner. Bir beytini yazımızın başına aldığımız 'Bir Tepeden' şiiri bunlar arasında en evvel hatıra gelenidir. Bu şiirde canlı güzelliğin ayniyetini buluruz. Ruhumuzun aynası olan şehir teşekkül ederken, bize mahsus güzellik de teşekkül eder:

> Irkın seni iklîmine benzer yaratırken,
> Kaç fethe koþan tuðlar ufuklarla yarýþmýþ.
> Târihini aksettirebilsin diye çehren,
> Kaç fâtihin altýn kaný mermerle karýþmýþ...

Milletle güzellik fikri böylece bir arada tekevvün ediyor. Fakat bu manzumede daha mânâlý bir mýsra vardýr:

> "Çok benzediðin memleketin her tepesinde.
> canlý güzellik ve Ýstanbul birbirinin aynasýdýr."

("Yahya Kemal, Þiirleri ve Ýstanbul", *Edebiyat Üzerine Makaleler*, Hzl: Zeynep Kerman, Dergâh Yay., İstanbul 1977 (2. b.), s. 341-342.)
Nihat Sami Banarlı ise bu şiir için şunları söyler: "Şiir, bir vatan kızının çehresinde bir yurdun güzelliğini, bir milletin macerasını, bütün ihtişamiyle akseder bulmanın zevki ve heyecaniyle terennüm edilmiştir." ("İstanbul Fethini Gören Üsküdar", *Yahya Kemal Yaşarken*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul tsz., s. 169.)

bir yeri vardır. Zaman zaman iki sevgili birbirlerine: "Birbirimizi mi yoksa Boğaz'ı mı seviyoruz?"(s. 187) diye sorarlar. Âdile Hanım onların aşkı için: "Birbirlerini seviyorlar... Bütün Boğaz onların!"(s. 211) der. Tevfik Bey'in dostu yaşlı balıkçı da: "Boğaz'ı Tevfik Bey'in yeğenine düğün hediyesi olarak"(s. 184) vermeyi düşünür. Burada Nuran'la yaşayıp yetiştiği coğrafya arasındaki paralellikler ve bu coğrafyanın kahramanın hayatında tuttuğu yer ön plâna çıkarılmıştır.

İki şairimizin de hayatında İstanbul'un çok önemli bir yeri vardır. Yahya Kemal İstanbul'u bütün Türk kültür ve medeniyet tarihinin bir özü kabul eder ve: "Farzımuhâl olarak Türklüğün yeryüzünde, güzellik namına başka bir eseri olmasaydı, yalnız bu şehir onun nasıl yaratıcı bir kudrette olduğunu ispat etmeye kifayet ederdi."[7] der.

Yahya Kemal ve Tanpınar, sevilen kadında İstanbul'a has özellikler ararlar. Sevgili ferdî tecrübesiyle beraber bir kültür ve medeniyet çeşnisi içinde, İstanbul'u da aşka dahil edecektir. İstanbul âdeta sevilen kadının karakterini de belirleyen bir faktördür.

Huzur romanında Mümtaz'ın İstanbul gezilerinde Nuran'a söylediği bir cümle çok önemlidir: "-İstanbul, İstanbul, diyordu- İstanbul'u tanımadıkça kendimizi bulamayız."(s. 153) Nuran âdeta İstanbul'u kendinde toplayan canlı bir varlıktır. Buna bağlı olarak Mümtaz, Nuran'la aşk yaşarken âdeta geçmiş yıllardan beri süzülüp gelen İstanbul kültür ve medeniyetinin sevdiği kadının şahsında canlandığını ve bu aşk sayesinde mükemmel bir terkip hâlinde kendisine geldiğini düşünür. Aşkları süresince Nuran ve Mümtaz İstanbul gezileri yaparlar. Mümtaz bu gezilerde, İstanbul'u bir kez de Nuran'dan dinleyerek yeniden keşfeder. Bu keşfin üstüne kendisi de yeni yorumlar ekler. Bu yorumlarda kültür, medeniyet, tarih ve sanat birleşir. Mümtaz bazen bir mimarî eserinden yola çıkarak bir beyti hatırlar. Ya da Kanlıca, asıl ifadesini Yahya Kemal'in şiirinde bulan Kanlıca olur.

"Bir Tepeden" şiirindeki kadının ikinci özelliği konuşma tarzı ve sesidir. O bu iki özelliğiyle şairi etkisi altına alır. Sesi ve telâffuzu ile şaire daha güzel görünürken, kadının bu özelliğinde İstanbul dile gelir. Buradaki dile gelme hâdisesini iki mânâda düşünmek gerekir: İlki İstanbul şivesiyle konuşması, ikincisi ise bu konuşmanın arka planında İstanbul kültürüne hakkıyla sahip olduğunun anlaşılmasıdır. Yahya Kemal burada dil ile kültürü yine beraber düşünür. Çünkü dil, kültürün taşıyıcısı olmanın yanısıra, kültürü şekillendiren, genişleten, değiştiren ve yeni mânâlarla zenginleşmesini de sağlayan bir unsurdur:

> Baktım: Konuşurken daha bir kerre güzeldin
> İstanbul'u duydum daha bir kerre sesinde

Huzur romanında Mümtaz, Nuran'la tanıştığında ilk olarak onun sesi ve konuşmasındaki müzikal edaya dikkat eder. Nuran konuşmaya başladığı an, onun İstanbul'da doğduğunu ve Boğaz'da yetiştiğini anlar. Kültürün taşıyıcısı olan dil, İstanbul ve Boğaz'da da asırlar içinde kendi terkibini yaparak bu kültürü taşıyanlara farklı özellikler eklemiştir. Nuran da bu kültürel değerleri hakkıyla taşıyan genç bir kadındır:

> "Mümtaz genç kadının güzel ve biçimli büstünü, beyaz bir rüyayı andıran yüzünü daha evvelden beğenmişti. Konuşur konuşmaz, bu İstanbullu'dur, diye düşünmüş, 'İnsan alıştığı yerden vazgeçemiyor, ama bazen Boğaz sıkıcı oluyor' dediği zaman kim olduğunu anlamıştı. Mümtaz için kadın güzelliğinin iki büyük şartı vardı. Biri İstanbullu olmak, öbürü de Boğaz'da yetişmek. Üçüncü ve belki en büyük şartının tıpkı tıpkısına Nuran'a benzemek, Türkçe'yi onun gibi teganni edercesine konuşmak ... olduğunu o gün değilse bile, o haftalar içinde öğrendi."(s. 68)

[7] *Aziz İstanbul*, MEB Yay., İstanbul 1995 (4. b.), s. 6.

Romanın bir başka yerinde, Mümtaz tekrar Nuran'ın telâffuz tarzı üzerinde durur ve onu -medeniyet bağlamında- kökleriyle beraber düşünür. *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*'nin Giriş'inde[8] ve *Yahya Kemal*[9] adlı eserinde Bâki, Necatî, Nâilî, Nedim, Nef'î, Şeyhülislâm Yahya gibi şairlerin elinde İstanbul Türkçesinin teşekkül ettiğini ve aruzla Türkçe'nin mükemmel buluşmasını yaptığını söyleyen Tanpınar, bu fikrine tekrar döner ve bu defa ferdî plânda ele alır. Bir kültürel hâdise olan dilin kullanılışı kahramanına farklı bir özellik verir:

> "Nuran, 'o anda' kelimesini 'o ânde' diye söyler, böylece Türkçe için çok uzun bir çekişten sonra en hafif üstünü getirebilirdi. Bu İstanbul şivesi dediğimiz, Nedim'in ve Nâbî'nin hayran oldukları terbiye ve zevkin içinde yetişme idi..."(s. 138)

Bu noktada Tanpınar, Nuran'ı yine şahsiyetini yoğuran İstanbul kültürüne bağlamıştır.

Şiirin ikinci bölümünde Mehmet Kaplan'ın belirttiği gibi ırk, coğrafya ve tarih birbirine karışır ve bunlar insanı oluşturan hamurun parçası hâline gelirler.[10] Burada milletçe beraber yaşanan zaman süreci ve bu sürecin ferdin de hayatını yapan yönü vurgulanmıştır:

> Irkın seni iklîmine benzer yaratırken,
> Kaç fethe koşan tuğlar ufuklarla yarışmış.
> Târihini aksettirebilsin diye çehren,
> Kaç fâtihin altın kanı mermerle karışmış.

Yahya Kemal derslerinde de coğrafya ve ırk münasebeti üzerinde durmuştur. Malazgirt Muharebesi'nden sonra Anadolu'da yerleşen atalarımız, bu coğrafyadan gelen özellikleri de bünyelerine katmışlardır. Bu yer değiştirme hâdisesi, bir kültüre olduğu kadar, tek tek bireylerin hayatına da tesir eder. Artık mekân farklılaştığına göre, bu mekânda yaşanacak kader ve hayat karşısında alınacak tavır da farklılaşmıştır. Bunu idrak eden fert de yeni unsurlarla değişecek ve zenginleşecektir. Tanpınar, Yahya Kemal'in coğrafya ve ırk arasında kurduğu bağlantıyı şöyle nakleder:

> "Malazgirt Muharebesi'nin açtığı bu vatanda yeni bir millet, üst üste kan çatışmalarıyla yeni bir ırk teşekkül etmiştir. Ona göre dilimiz de böyleydi. İmparatorluğun terkibine giren, Müslüman olarak ve her biri ana dillerinin şivesiyle Türkçe'yi konuşan ve birbirinin çocuklarıyla evlenen o kadar kavmin müşterek hayatının neticesi olarak gerek fonetik, gerek lugat ve ifade bakımından öbür Türk lehçe ve şivelerinden ayrı bir Türkçe doğmuştur. Böylece toprağa, tarihe bağlanan millet telâkkisi meydana geliyordu. Barres'in 'ölülerin yattığı toprak' fikri 1870-71 Muharebesi'nin tepkisi olan, hakikatte rejyonalist bir fikirdi. Yahya Kemal bunu vatana ve tarihe teşmil ediyordu. Açılmış bir toprak, ancak ilk gömülen insan ve ilk doğan çocukla vatan olabilirdi..."[11]

Irk, tarih, coğrafya ve bunların canlı bir terkibi olan kültürü Mümtaz, Nuran'ın şahsında bulur. Nuran İstanbullu bir aileye mensuptur. Bu aile adeta İstanbul'da kurulan Türk hayatının ve yaşanan medeniyet macerasının tanığı olmuştur. Buna bağlı olarak Nuran da İstanbul'da kurulan Türk medeniyetini ruhuna sindirmiş ve bunun özelliklerini irsî bir unsur gibi bünyesinde taşımıştır.[12] İstanbul'da kurulan hayat, yeni bir insan tipi de

8 Çağlayan Yayınları, İstanbul 1985 (6. b.), s. 3.
9 Dergâh Yayınları, İstanbul 1987, s. 128-129.
10 "Yahya Kemal ve Şiir Sanatı", *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar II*, Dergâh Yay., İstanbul 1987, s. 291.
11 *Yahya Kemal*, s. 47.

meydana getirmiştir. Bu tipin romandaki canlı örnekleri Tevfik Bey, İhsan ve Nuran'dır. Nuran, İstanbul medeniyetinin bütün güzelliklerine vâristir. Mümtaz, Nuran'ın kültürel zenginliği üzerinde dururken, onda ırkın yanısıra irsiyetten gelen yönler üzerinde de düşünür. Özellikle *Mahur Beste*'nin Nuran'ın ailesiyle birleşen kaderinin anlatıldığı ve Nuran'ın Mümtaz'a gelirken yaşadığı iç çatışmalarının dile getirildiği noktada bu göze çarpar. Zaman değişse de irsiyet devam etmektedir. Nuran çok mücadele ettiği halde, babaannesi Nurhayat Hanım'ın hayalinin teşvikiyle Mümtaz'a gelir. Bu noktada irsiyet bir kez daha devreye girer. Nuran'ın içinde yetiştiği aile, eğitimi, hayata bakışı, hayatı her yönüyle kabullenişi, sorumluluklarıyla kendi arzuları arasında kurmaya çalıştığı denge, musiki konusundaki icra kabiliyeti ve bu musikideki çeşitlilik Mümtaz'ı hayranlığa sürükler. Nuran musikiyi sadece icra etmez, musikinin onun ailesinin masalıyla karışan bir tarafı da vardır. Mahur Beste bu aile için bir kaderdir. Yaptıkları gezilerde, adeta Türk medeniyetinin İstanbul'daki gelişim sürecini yeniden yaşarlar. Mümtaz'ın "geniş erudition"u, Nuran'ın zevk ve kültürüyle birleşir ve iki âşığın dış âleme bakışlarını tamamlar. Muazzez, Nuran'a: "Aşk, sanat, tarih, uzvî haz, hepsini" birbirine karıştıran Mümtaz için: "Ancak senin gibi bir kadını sevebilirdi..." (s. 127) diyerek her ikisinin de kültürel zenginliğinin bu aşka zemin teşkil ettiğini söyler. Tanpınar ikisi arasındaki kültürel denkliği ve aradaki aşkı asıl bunun doğurduğunu çeşitli vesilelerle sık sık vurgular.

"Mihriyar"[13] şiirindeki sevilen kadın da bazı noktalarda Nuran'la birleşir. Yahya Kemal bu kadının mavi gözlerinde (Nuran'ın göz rengi romanda belirtilmemiştir) geçen asırları izler:

> Sîmâsı zaman zaman parıldar
> Bir sâhilin en güzel yerinde.
> Hâlâ görünür geçen asırlar
> Bir bir, koyu mâvi gözlerinde

Mümtaz da Nuran'ın şahsında İstanbul medeniyetinin izlerini arar. Onu daima bir eski zaman güzeli gibi düşünür, farklı portrelerle görmeye çalışır. Nuran, Mümtaz'ın muhayyilesinde sanki doğal süreçten daha uzun bir hayat yaşamış ve yaşadığı uzun hayat ona eklemelerde bulunmuştur. Mümtaz onu düşünürken zaman kavramını ortadan kaldırır. Onu devirler arasında dolaştırır. Nuran'ı "bir geçmiş zaman dilberi", "Dördüncü Murat devrinin bir ikbali" gibi giydirir ve "mücevherler, şallar, sırmalı kumaşlar, Venedik tülleri, gül şeftali pabuçlar... Etrafında bir yığın yastık" (s. 115) olan bir dekora hapseder. Bunların her biri değişik dönemleri çağrıştıran imgelerdir. Böylece, "Nuran onun elinde bütün geçmiş zamanları açan altın anahtar ve her sanat ve düşünce için ilk şart gibi gördüğü şahsî masalın çekirdeği idi."(s. 161)

Mümtaz, Şeyh Gâlib'in hayatını anlatacağı romanında Nuran'ı da o dönem kadınlarından biri gibi düşünür. Beyhan Sultan ve Hatice Sultan'ın portrelerini, Nuran'dan esinlenerek çizer. Roman boyunca Mümtaz onu bu şekilde farklı hüviyetlerle düşünecek, fakat hayata ve yaşadığı döneme bağlı olan Nuran, bu portreyi kabul etmeyecektir. Bu fikri Mümtaz'ın Nuran'ı hayalinde nereye yerleştirdiğini ortaya koymaktadır.

Şiirdeki kadın tipiyle musiki arasında da ilgi kurulmuş, musiki bir zevk ve kültür değeri olmanın ötesinde, adeta sevgilinin şahsî yapısına sinmiştir. Denilebilir ki geçmiş zamanla beraber musiki, sevilen kadının en tipik özelliğidir. Musiki hem sevilen kadını hatırlatır

[12] Nihat Sami Banarlı'nın şiir hakkındaki bir yorumu da şöyledir: "... Bu dil, bir İstanbul güzelinin konuşmasında Türkçe'nin zevkini tadıp, bir Türk kadınının güzelliğinde bütün bir Türk tarihini seyretmenin lisanıdır."("Altmışbeşinci Yılda", *Yahya Kemal Yaşarken*, s. 16.)

[13] *Kendi Gök Kubbemiz*, s. 71-72.

hem de bu hatırlamadan doğan ıstırabı teskin eder:

> Her gezmeğe çıkmasıyla her yer
> Bir zevkini andırır bahârın.
> Endâmını zanneder görenler
> Bir bestesi eski bestekârın.

Nuran'ın hayatında da musikinin çok önemli bir yeri vardır. Mümtaz'ın Nuran'da hayran olduğu bir başka özellik de bu musiki kültürüdür. O "ses ve musikiden" örülü bir dünyada yaşamış, çocukluğunda evlerinde yapılan musiki fasıllarını zevkle dinlemiş, bu fasıllardan bir kültür ve terbiyeye ulaşmasını bilmiştir. Bu ortamda yetişen Nuran'ın sesinde musikinin katkısıyla renklenen bir ton ve eda vardır: "Sanki güneş parçalarıyla dolu, berrak, davudîye yakın bir sesi vardı."(s. 129)

Nuran'ın musiki kültüründeki çeşitlilik de Mümtaz'ı şaşırtır. Nuran anne tarafından Bektaşî, baba tarafından Mevlevî'dir. Onun musiki yelpazesinde tasavvuf musikisi, klâsik Türk musikisi, halk türküleri ve oyun havaları el ele yürür ve Nuran bunları sesinin kendisine tanıdığı imkânlar ölçüsünde büyük bir renklilikle icra eder:

> "Nuran'ın bu musiki zevkinde âşığından farkı, belki de kadın insiyakının geniş erkek sesine, onun yaradılışa yakın hüzün ve kederine olan uzvî bağlılığıyla gazeli sevmesiydi. Onun için bir yaz gecesini dolduran bir gazel, belki musikiden ayrı denecek kadar hususî bir şekilde güzel bir şeydi. Nuran ayrıca eski bir Bektaşî olan, çok gezmiş, çok görmüş o anneannesinden duyduğu ve öğrendiği nefesleri, halk türkülerini bilirdi. Boğaziçi kıyılarında yetişmiş bu eski aile çocuğunun, bu halk havalarını, Rumeli, Kozan ve Afşar türkülerini, Kastamonu ve Trabzon oyun havalarını, eski Bektaşî nefeslerini, Kadirî naatlarını tıpkı bir Dede veya Hafız Post gibi beğenmesi, onları kendilerine mahsus eda ile söylemesi, Mümtaz için yepyeni bir ufuk olmuştu. Kaç defa bu havaları söylerken onu bir aşiret kızı veya tatil günlerinde rengârenk kadifeden, atlastan elbiselerini, kuşaklarını, sırmalı pabuçlarını giyerek kızlar gününe giden genç bir gelin sanmıştı. Asıl garibi bu narin şehirli kızında, ağızlarını benimsediği bu insanlara hakikaten yakın, onlarla eş bir tarafın bulunmasıydı. Bütün bunlar Mümtaz için gün geçtikçe sevgilisini kendi gözünde değiştiren, tamamlayan, aşklarına bir ruh disiplini manzarası veren şeyler oluyordu."(s. 135)

Musikinin Nuran'ın ailesinin kaderiyle birleşen bir yanı da vardır. Mahur Beste bir "aile yadigârı"dır ve bu ailenin bazı fertleri için bir kader hâlini almıştır. Talât Bey, Nurhayat Hanım, Doktor Refik, Behçet Bey, Atiye Hanım Mahur Beste'nin hayal dünyasında yanıp kavrulan insanlardır:

> "Çünkü Mahur Beste küçük ve kısa şeklinde insanın tenine yapışan o acı çığlıklarından biriydi. Eserin kendi macerası da garipti. Talât Bey'in karısı Nurhayat Hanım Mısırlı bir binbaşı ile sevişerek kaçınca, Mevlevî muhibbi olan Talât Bey bu eseri yazmıştı. Hakikatte tam bir fasıl yapmak istiyordu. Fakat tam o esnada Mısır'dan gelen bir dostu Nurhayat Hanım'ın ölümünü haber vermişti. Daha sonra ise bu ölümün eserin bittiği geceye tesadüf ettiğini öğrenmişti."(s. 50-51)

Mümtaz, Nuran'la tanıştığında ondan Mahur Beste'yi dinler. Nuran'ı cazip kılan bir başka özellik de, İstanbul'da yaşamış, güngörmüş bu ailenin bir masal tarafının ve bu masalda kader trajedisinin bulunmasıdır. Mümtaz ve Nuran yaşadıkları aşk süresince, Mahur Beste'nin bu zalim yönünü kendileri için de göstermesinden korkarlar. Mahur Beste âdeta zalim bir kaderdir: "Debussy'yi, Wagner'i sevmek ve Mahur Beste'yi yaşamak. Bu bizim talihimizdi."(s. 127) "Zihni hep Mahur Beste'de, aşkın, ölümün bu garip ve zalim terkibinde idi."(s. 99) Bilhassa Nuran, anneannesinden gelen kan ve irsî temayüllerin Mümtaz'ı ve kendisini bedbaht etmesi endişesini -kadın insiyaklarının da etkisiyle- daima taşır. Bu

endişe onda kendini tam olarak aşka teslim etmeyiş, kaçınılmaz bir mutsuz sonu bekleme şeklinde tezahür eder. Nitekim romanın sonunda yine bu endişelerin sevkitabiîsiyle huzursuz bir aşk yerine, aşksız bir huzuru seçer.

Tanpınar musiki ve mimarî eserlerine, sade bir sanat eseri gözüyle bakmaz. O bunlarda geçmiş zamanların, hatıraların donduğunu ve kristal bir şekil aldığını düşünür. *Beş Şehir* ve *Yaşadığım Gibi* adlı eserlerinde mekânla ve mimarî eserlerle musiki bestelerinin ortak çağrışımlarına yer verir. Boğaz tabiatının musikimizdeki tesirini araştırır. Bu durum *Huzur* romanında da vardır. Nuran ve Mümtaz birlikte yaşadıkları süreçte, İstanbul manzaralarındaki müzikal edaya dikkat ederler. Bu sebeple İstanbul içindeki gezilerinde gördükleri yerlere musiki bestelerinin adlarını verirler. Bunlar ya o bestelerin çağrıştırdığı duyguların hatırası, ya da kahramanların manzaraları o an içinde bulundukları ruhî duruma göre yorumlamalarından kaynaklanır. Mümtaz, Küçük Çamlıca'da Nuran'dan Tab'î Mustafa Efendi'nin "Çıkmaz derûn-ı dilden efendim muhabbetin" adlı bestesini dinler. Çamlıca tabiatının hayale sonsuz imkân tanıyan güzelliği ve Nuran'ın sesinde canlanan bu besteyle Mümtaz, hem metafizik düşüncelere dalar hem de bir ayağı dünyada, bestekârın hüznünün kendi ruhunu da acıttığını hisseder. Mümtaz'ın muhayyilesinde yaşanan an, bu besteyle mekân içinde donar, mutlu bir zaman parçası özelliği kazanır. O günden sonra bu kahveye "Derûn-ı dil" adını verirler:

> "Nuran Emirgân'a gelmediği günlerde, ya iskelede yahut Kanlıca'da buluşuyorlar, kayıkla Boğaz'da geziyorlar, plajlara gidiyor, bazen Çamlıca'ya kadar uzanıyorlardı. Mümtaz bu gezilerden daima dolgun dönüyordu. İlk gecenin aralarında devam eden itiyadı ile sevdikleri yerlere ayrı ayrı adlar takıyorlardı. Küçük Çamlıca'daki kahve onlar için Derûnıdil idi. Çünkü Mümtaz orada Nuran'dan, Tab'î Mustafa Efendi'nin Beyâtî'den aksak Semâi'sini, o 'Çıkmaz derûn-ı dilden efendim muhabbetin' diye başlayan, âdeta ölümden öteye uzanan hatırlamalarla dolu parçayı dinlemişti. O yaz ikindisinde böcek sesleri, tek tük kanat şakırtısı ve avare çocuk yaygaraları arasında, ne yapacağını bilmez gibi güzelliğine kapanan manzara, küçük meyilli tümsekler, iki yandan denize doğru kayan bahçeler, bostanlar, eski köşkler, ağaç kümeleri ve onların tozlu yeşilini çok koyu bir neftîde sıralayan serviler ve hepsinin üstünde geniş, sonsuz gökyüzüyle birdenbire uykusundan silkinmiş, Nuran'ın sesinden Tab'î Mustafa Efendi'nin hüznünü kabullenmiş, onunla genç adamın tenine yapışmıştı. Mümtaz bu besteyi ondan sonra sık sık dinledi ve hiçbir zaman, Dördüncü Mehmet'in av köşkünden kalma su haznesi ve çeşme üzerindeki kahvede o gün Nuran'la geçirdiği saatlerden ayırmadı."(s. 151-152)

Bu zaman parçasını Mümtaz daha sonra sık sık hatırlayacak, ancak bu bestenin o gün hissettirdiği şeyleri bir daha aynı şekilde yaşayamayacaktır. Böylece Nuran ve Mümtaz İstanbul'un -tabiî ve coğrafî kaidelerin dışında- musiki kültürüne dayalı "sesten ve hayalden" bir haritasını çizerler.

Ve şiirin sonunda tekrar, kadın ve İstanbul birleşir. Kadın adeta Türk İstanbul'un bir simgesi olur:

> Hayrân olarak bakarsınız da
> Hulyânızı fetheder bu hâli:
> Beş yüz sene sonra karşınızda
> İstanbul fethinin hayâli.

Mümtaz, Nuran'ı severken ondan daima birlikte yaşamadığı zamanları kendisine vermesini ister. Bu hem ferdî planda hem de İstanbul planında düşünülmelidir. Mümtaz, anne ve babasını kaybettikten sonra geldiği İstanbul'da İhsan ve Macide'nin ilgi ve sevgisiyle yeniden hayata bağlanır. Bu şehirde âdeta yeniden bir inşa süreci yaşar. İhsan'ın -bu arada İhsan'ın Yahya Kemal'in romandaki temsili olduğunu bir kez daha hatırlatalım- tarih, kültür, medeniyet konularındaki geniş vukufu, hayat karşısındaki duruşu, tüm

sevdiklerini hayat ağacı etrafında her defasında toplamayı bilmesi ve Macide'nin şefkati bu inşa sürecinin önemli hamurlarıdır. Mümtaz'ın yeni hayatını İstanbul'un kültür, tarih ve medeniyet macerası doldurur. O bu macerayı somut bir şekilde -tarihle masal arasında- hayat yaşamış bir aileden gelen Nuran'da bulur. Nuran'la tanıştıktan sonra okudukları daha bir anlam kazanır. Nuran, sevilen bir kadın olmanın ötesinde Mümtaz'a geniş ve zengin bir hayat tecrübesiyle beraber gelir. Bu tecrübede hem bir ferdî kader hem de bunun yanında İmparatorluğun İstanbul medeniyetini tanımış bir aileden tevarüs edilen unsurlar vardır. Mümtaz da onun portresini -bedenî hallerinden ruhuna kadar- daima bu iki unsurun arasından görür. Bu görüntüyü kendi erudition'u, kültürel kaynakları, duygu, düşünce ve aşk arayışıyla birleştirdiğinde hayatındaki her şeyin adeta "kemal" noktasına ulaştığını ve bir kültürün "miracında" yaşadığını düşünür.

"Erenköyü'nde Bahar"[14] şiirinde de hitap edilen sevgili ilk olarak "sadâ" kelimesiyle ön plana çıkar. Bu sevilen kadının en tipik özelliğidir ve yıllar sonra bile âşığın hayalinde sadâsının akisleriyle yer tutar:

> Doğmuştu içimde tâ derinden
> Yıldızları mâvi bir semânın;
> Hazzıyle harâb idim edânın,
> Hâlâ mütehayyilim sadânın
> Gönlümde kalan akislerinden.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, Mümtaz'ın Nuran'da ilk dikkat ettiği şey sesi ve konuşmasındaki -musikinin de tesiriyle zenginleşen- müzikal edadır. Bu iki nokta denilebilir ki onun en karakteristik iki özelliğidir.

Ve şiirde sevgilinin güzelliği adeta İstanbul'da kurulan Türk saltanatıyla birleşerek tek bir âlem oluşturur:

> Hulyâ gibi geçen zamanda
> Sandım ki güzelliğin cihanda
> Bir saltanatın güzelliğiydi

Nuran'ın güzelliği de Mümtaz'a hep bir saltanatın sonunda ve "geçmiş zamanların imbiğinden süzülmüş" gibi gelir: "- Fakat Nuran, biliyor musun, seni görenler bir eski zaman masalını yaşıyor sanacaklar..." (s. 290) "Nuran onun elinde bütün geçmiş zamanları açan altın anahtar ve her sanat ve düşünce için ilk şart gibi gördüğü şahsî masalın çekirdeği idi."(s. 161)

Mümtaz yazacağı romana Nuran'ın portresini hatırlatan kadın kahramanlar katmayı düşünür: "Bu gezintilerden dönüşlerinde Mümtaz'ı yazmakta olduğu Şeyh Galip için sıkıştırıyordu. Üçüncü Selim devrinin bu iç romanı kendisine ait bir şey olacaktı. Mümtaz Hatice Sultan'la Beyhan Sultan'ın portrelerini Nuran'ı düşünerek çizmişti. Şimdi genç kadın müsveddelerdeki tasvirleri okurken adeta terzisinde model veya bir mağazada kumaş seçer gibi titiz oluyordu." (s. 153)

Bu duygu ve düşünceler Mümtaz'ın muhayyilesini besler ve çalışmasına hız kazandırır. Ancak Nuran'dan ayrıldıktan sonra bu portrelerle beraber, çalışma azmini de kaybeder. Çünkü bu aşk onun sanatkârâne ilhamlarını beslemiş, hayata farklı bir gözle bakmasını sağlamıştır. Nuran'la tanışmadan önce zihninde daima Antalya'da babasının ölümünü, Kurşunlu mağara ve denizdeki ışık oyunlarını, ardından kaybettiği annesini hatırlayan

[14] *Kendi Gök Kubbemiz*, s. 135-136.

Mümtaz, -her ne kadar İhsan ve Macide'nin şefkati sayesinde bu yaralardan biraz kurtulmuşsa da- asıl dışa açılışını Nuran'ın aşkıyla yaşar. Nuran'ın aşkı, onunla özdeşleştirdiği İstanbul, Boğaz tabiatı, Mümtaz'ı darlıktan ve bunun doğurduğu dramatik gerilimden kurtarır. Artık karşımızda her şeye farklı bir gözle bakan, bildiklerini daha canlı örneklerle ortaya koyan, hayatı yeni yorumlarla zenginleştiren bir Mümtaz vardır. Ancak aşkın bitişiyle beraber Mümtaz tekrar eski yaşantısına döner. Onu mutlu eden tek şey Nuran'la yaşanan günlerin tahattur ve tahayyülüdür. Bu sebeple Emirgân'daki ev sanki fırtınalı dönemlerde sığınılan bir mekân gibi zihninde yer tutacak, bir başka mânâ kazanıp, aşk ve Boğaz'la beraber Mümtaz'ın şahsî hafızası olacaktır.

"Geçmiş Yaz"[15] şiirinde sevgiliyle yaşanan bir yaza ve bu aşka tanıklık eden Boğaz'a dair hatırlamalar vardır. Şiirin genel atmosferi, *Huzur*'daki aşkın yaşandığı dönemle pek çok noktada birleşmektedir:

> Rü'ya gibi bir yazdı. Yarattın hevesinle,
> Her ânını, her rengini, her şi'rini hazdan.
> Hâlâ doludur bahçeler en tatlı sesinle;
> Bir gün, bir uzak hâtıra özlersen o yazdan.

Nuran ve Mümtaz da aşklarının en güzel dönemini yaz mevsimi içinde yaşarlar ve bu bir mevsimlik zamanda adeta İstanbul'u yeniden keşfederler. Değişen İstanbul değil, aşk dolayısıyla onların hayata ve dünyaya bakışlarında meydana gelen farklılıktır. Dikkati çeken bir diğer nokta, aşklarının en güzel döneminin Boğaz'da ve bir Boğaz mevsimi kadar sürmesidir. Tanpınar'ın bunu tesadüfî olarak ayarladığını söylemek mümkün değildir. Bu aşk bir Mayıs sabahı başlar. Ekim sonuna doğru haricî faktörlerin de işe karışmasıyla eski heyecanlarını kaybederler. Bu haricî faktörler Fatma'nın hırçınlığı, Suat ve Fahir'den gelen mektuplar ve Suat'ın intiharıdır. *Huzur*'da değişik vesilelerle aşkın geliştiği ve yaşandığı yaz mevsimine tıpkı yitirilmiş bir cennet gibi vurgular yapılır:

> "O yaz Mümtaz'ın kısa ömrünün zirvesi, cevheri, taçlandığı nokta oldu."(s. 129) "Bununla beraber yaz, ömürlerinin cenneti olmakta devam ediyordu." (s. 158) "Hayat güzeldi, fakat yaz bitiyordu. Bu yaz ömürlerinin incisi, biricik mevsimi."(s. 177) Mümtaz, "her şeyin kendisi için o kadar mucizeli olduğu bu yazı bir kat daha güzel yapacak fırsatı kaçırmadı."(s. 179) "Kendisine bir gün, 'Bu yaz bizimdir Mümtaz, her deliliği yaparız.' demişti."(s. 190) "Her şey yazın bittiğini gösteriyordu. Sade bu düşünce onlara çok mühim bir ânı yaşadıkları vehmini veriyordu. Bu vehim içinde etrafı dinlediler. Yaz bittiği için mahzundular. Birkaç gün evvel Nuran Mümtaz'a ilk kırlangıç kafilesinin başları üstünden geçtiğini göstermişti."(s. 192) "Mevsim bitmişti. Hayatın sade aşk ve eğlence, sadece fantezi ve coşkunluk tarafı tükenmişti. Yalnız bir yük gibi taşınacak tarafı kalmıştı." (s. 200) "O kadar mesut olduğu bütün yaz boyunca âdeta çifte denecek bir hayat yaşamıştı."(s. 252) "Her şey, bütün yaz, kendi hayatları, tanıdıkları, düşünceleri, hepsi bu sessizliğin altındaydı." (s. 296)

Tanpınar, Yahya Kemal'in şiirlerinde deniz konusunu değerlendirirken, "Geçmiş Yaz"da Boğaz'ın hafızamızın yerini tuttuğunu söyler.[16] Yaz bitip de Nuran'ın aşk yerine "huzur"u seçmesinden sonra Mümtaz, Körfez'deki ve genel olarak Boğaz'daki "dalgın suda" onun aksini arayacaktır. Mümtaz, İhsan'ın hastalığı esnasında, Emirgân'daki evi ve Nuran'la yaşanan günleri tekrar hatırlar. Bu noktada Boğaz, yine sade bir coğrafya parçası olma özelliklerinden sıyrılarak bir hatıra çeşnisiyle Mümtaz'ın zihnindeki yerini alacaktır. Bu

[15] *Kendi Gök Kubbemiz*, s. 138.

çeşniyi de -Mümtaz'ın kalbinde daima duran- "o rüya" yani Nuran'la yaşanacak günlerin rüyası tamamlar. Nuran ve onunla geçen günler romanda genellikle "rüya ve hülya" gibi kelimelerle beraber anılır. Bunlar da Yahya Kemal'in ve Tanpınar'ın şiirlerinin anahtar kelimelerindendir.

Görüldüğü gibi aradaki benzerlikler, sevilen kadınla coğrafya, ırk, iklim, tarih, musiki ve kültür değerleri arasında kurulan ilişkiler bakımından dikkati çekicidir. Bir kez daha tekrar edelim ki, buradaki benzerlikler sade bir tesirden ziyade, aynı kültürel bakışa ve tarih, kültür, sanat gibi temel değerlerle zenginleştirilerek yaşanan hayat anlayışına sahip iki sanatkârın idealleştirdikleri kadın tipinin ortak özellikler taşımasının tabiî bir durum olduğunu ortaya koyar.

[16] "... Bunların dışında (bu sefer İstanbul'un denizi ve Boğaz suları) hafızamızın kendisi olur ve bütün geçmiş zamanı, kendi hatıralarımız içine alır. Boğaz körfezlerindeki durgun sularda bütün bir mazi saltanatı, bizim geçmiş günlerimiz ve sevdiğimiz kadın çehreleri mehtapla beraber yüzerler."("Türk Edebiyatında Cereyanlar", *Edebiyat Üzerine Makaleler*, s. 110-111.)